

УДК 314:331(477)

Сьомченко В.В.*кандидат економічних наук, доцент
Запорізького національного університету***Кузнецова А.Є.***студентка
Запорізького національного університету***Syomchenko Victoria***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Zaporizhzhya National University***Kuznetsova Anastasia***Student
Zaporizhzhya National University*

АНАЛІЗ ЧИСЕЛЬНОСТІ, СКЛАДУ ТА РУХУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПРАЦЕЗДАТНОГО ВІКУ

ANALYSIS OF THE QUANTITY, COMPOSITION AND MOVEMENT OF UKRAINE'S EMPLOYED POPULATION

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблему демографічної ситуації в Україні, яка характеризується стійкою тенденцією депопуляції і, як наслідок, скороченням працездатного населення. Здійснено спробу аналізу чисельності, складу, структури та руху українського населення працездатного віку. Розглянуто наявну чисельність економічно активного та економічно неактивного населення, рівень зайнятості та рівень безробіття серед населення працездатного віку. За результатами проведених досліджень встановлено чинники, що зумовлюють демографічні процеси в країні. Визначено причини активізації міграційних процесів серед населення. Проаналізовано міграційний рух економічно активного населення України та динаміку чисельності трудових мігрантів за останні роки. Запропоновано можливі шляхи та напрями вирішення проблеми демографічного розвитку.

Ключові слова: демографія, працездатне населення, економічно активне населення, міграція, зайнятість.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена проблема демографической ситуации в Украине, которая характеризуется устойчивой депопуляцией и, как следствие, сокращением трудоспособного населения. Предпринята попытка анализа численности, состава, структуры и движения украинского населения трудоспособного возраста. Рассмотрены существующая численность экономически активного и экономически неактивного населения, уровень занятости и уровень безработицы среди населения трудоспособного возраста. По результатам проведенных исследований установлено факторы, обуславливающие демографические процессы в стране. Определены причины активизации миграционных процессов среди населения. Проанализированы миграционное движение экономически активного населения Украины и динамика численности трудовых мигрантов за последние годы. Предложены возможные пути и направления решения проблемы демографического развития.

Ключевые слова: демография, трудоспособное население, экономически активное население, миграция, занятость.

ANNOTATION

The article deals with the problem of the demographic situation in Ukraine, which is characterized by a stable tendency of depopulation and, as a result, reduction of the able-bodied population. The focus is on the most acute and existing socio-demographic problems in Ukraine. The population of Ukraine is characterized

by depopulation, aging of the nation, mass emigration, etc. These factors lead to a number of economic and social problems that need to be addressed in detail. The practical significance of studying the peculiarities of the structure of the able-bodied population of Ukraine is increasing in the context of the events of recent years. Reductions in fertility and increased mortality, military actions, mass emigration and other factors predetermine changes in the size and composition of the population. These trends create real threats to the national, as well as economic security of the country and lead to shortages of labor resources, reduction of the country's GDP, and a negative impact on the labor market, which is a manifestation of the demographic crisis. An attempt was made to analyze the size, composition, structure and movement of the Ukrainian working-age population. The existing number of economically active and economically inactive people, the level of employment and the level of unemployment among the working-age population are considered. According to the results of the research, factors determining the demographic processes in the country are established. The article examines the process of labor migration. The state, causes of activation of migration processes among the population and the consequences of external labor migration are analyzed. The migration movement of the economically active population of Ukraine and the dynamics of the number of labor migrants in recent years has been analyzed. Tables and diagrams are presented which clearly reveal statistical survey of employment level, unemployment rate, share of economically active and inactive population in Ukraine and share of labor migrants abroad. Basic principles of socio-demographic policy concerning the decision of the demographic situation in Ukraine are grounded. Possible ways and ways of solving the problem of demographic development are suggested.

Key words: demography, able-bodied population, economically active population, migration, employment.

Постановка проблеми. Нині проблема чисельності, складу та руху працездатного населення є досить актуальною. Демографічні процеси, що відбуваються у суспільстві, впливають на розвиток майже всіх соціально-економічних процесів. Водночас розвиток країни обумовлює протікання демографічних процесів.

Практичне значення дослідження особливостей структури працездатного населення України зростає в контексті подій останніх ро-

ків. Зниження народжуваності та підвищення смертності, воєнні дії, масова трудова еміграція та інші фактори зумовлюють зміни чисельності та складу населення. Зазначені тенденції створюють реальні загрози національній, а також економічній безпеці країни та приводять до дефіциту трудових ресурсів, зменшення обсягів ВВП країни, негативно впливають на ринок праці, що є проявом демографічної кризи, тому зазначене підтверджують особливу актуальність вибраної теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням демографічних процесів та явищ в Україні займаються вчені Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України. Серед відомих зарубіжних та вітчизняних науковців, що приділяли увагу цьому питанню, можна відзначити таких дослідників, як К.В. Вітковська, О.А. Палієнко, А.З. Підгорний, О.В. Самотоєнкова, Ю.О. Ольвінська.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є проведення аналізу чисельності, складу та руху населення України працездатного віку за останні роки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття трудового потенціалу науковці розглядають у різних значеннях. У широкому розумінні цього поняття трудовий потенціал – це сукупність усіх соціальних та демографічних характеристик працездатного населення, що втілені або можуть бути втілені за допомогою наявної в суспільстві системи відносин щодо участі в процесі суспільної діяльності. У вузькому розумінні – це сукупність здібностей суспільства до праці. Трудовий потенціал може характеризуватися як ресурс праці, яким володіє суспільство на цьому етапі свого розвитку, причому як використаний у процесі суспільного відтворення, так і недоотриманий суспільством з тих чи інших причин. У цьому формулюванні трудовий потенціал зводиться до працездатного населення або трудових ресурсів як особистий фактор виробництва.

До складу трудових ресурсів включаються працездатне населення працездатного віку (для чоловіків цей вік становить 16–60 років,

для жінок – 16–55 років, однак з 2019 р. пенсійний вік буде залежати від стажу), іноземні трудові мігранти, підлітки, зайняті в економіці. До економічно неактивного населення відносять учнів, студентів, пенсіонерів, осіб, що зайняті веденням домашнього господарства, доглядом за хворими; осіб, які припинили пошук роботи, вичерпавши можливість її отримання; осіб, які не мають необхідності працювати [1].

Демографічні характеристики працездатного населення та показники демографічного розвитку мають значний вплив на трудовий потенціал і, як наслідок, на величину сукупного національного доходу. Демографічна ситуація та зайнятість населення останніми роками є гострою проблемою, що потребує належного розгляду.

За останні десятиліття населення України має тенденцію до зниження. Так, на момент становлення незалежної України, у 1991 р., чисельність наявного населення складала 51 944,4 тис. осіб. Станом на 1 лютого 2019 р. наявне населення України скоротилось до 42 122,7 тис. осіб. Однак більшість фахівців-демографів вважає, що реальне число українців, що постійно проживають на території України, вже не перевищує 32 млн. осіб [2]. Специфіка демографічних процесів (зменшення народжуваності, зростання смертності, деформація статеві-вікової структури населення тощо) привела до того, що загальна чисельність найбільш продуктивної групи населення віком від 20 до 40 років постійно скорочується. Це є не епізодичним явищем, а, на жаль, сталим процесом.

Розглянемо більш детально період 2013–2018 рр., коли населення України зазнало серйозних змін у складі та структурі (табл. 1).

Задля об'єктивності аналізу подальших статистичних даних, оприлюднених Держстатом України, треба зазначити, що внаслідок окупації окремих територій півдня та сходу України показники Держстат України наводять без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, а також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 1

Економічна активність населення (тис. осіб)

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Все наявне населення України	45 553,0	45 426,2	42 929,3	42 760,5	42 584,5	42 386,4
Економічно активне населення працездатного віку	20 478,2	19 035,2	17 396,0	17 303,6	17 193,2	17 296,2
Рівень економічної активності працездатного віку, %	73,1	71,4	71,5	71,1	71,5	72,7
Зайняте населення працездатного віку	18 901,8	17 188,1	15 742,0	15 626,1	15 495,9	15 718,6
Рівень зайнятості населення працездатного віку, %	67,4	64,5	64,7	64,2	64,5	66,1
Безробітне населення працездатного віку	1 576,4	1 847,1	1 654,0	1 677,5	1 697,3	1 577,6
Економічно неактивне населення працездатного віку	7 552,2	7 617,7	6 920,6	7 039,3	6 845,8	6 486,4

Джерело: складено авторами за джерелом [3]

Рис. 1. Порівняння економічно активного населення із зайнятим населенням

Джерело [3]

Рис. 2. Розподіл трудових мігрантів за країнами призначення
Джерело: складено на основі джерела [7]

Рис. 3. Частка трудових мігрантів серед сільського та міського населення залежно від вікової групи, %
Джерело: складено на основі джерела [7]

Досліджуючи вищезазначені показники за останні роки по Україні, можемо сказати, що однією з проблем соціально-економічного розвитку України є відчутне зниження чисельності населення, зокрема працездатного. Підтвердженням цього є насамперед те, що за останні роки в умовах відсутності на території України епідемій чи природних катаклізмів чисельність її населення зменшилась на 3 166,6 тис. осіб. Станом на кінець 2018 р. чисельність наявного населення становила 42 386,4 тис. осіб. Чисельність економічно активного населення працездатного віку також має стійку тенденцію до зниження з 2013 р. по 2017 р., хоча на кінець 2018 р. ситуація дещо покращується. Згідно з даними обстежень вітчизняного ринку праці Держстатом України у 2013 р. кількість зайнятого населення працездатного віку дорівнювала 18 901,8 тис. осіб (станом на 2018 р. – 15 718,6 тис. осіб), що становило 67,4% (у 2018 р. – 66,1%) загальної кількості наявного населення України. На діаграмі (рис. 1) представлено порівняння зміни економічно активного населення до змін зайнятого населення.

Демографічна ситуація в Україні не лише характеризується депопуляцією, але й набуває характеру гострої демографічної кризи, основними ознаками якої є несприятливі зміни не тільки щодо кількості населення, але й стосовно його здоров'я. Сучасну демографічну ситуацію можна визначити як кризову саме тому, що депопуляція супроводжується істотним погіршенням здоров'я людей працездатного віку, що виявляється у зниженні середньої тривалості життя. Рівень загальної захворюваності в Україні є одним з найвищих серед європейських країн. Лише одна з чотирьох-п'яти осіб може вважатися цілком здоровою [4].

Суттєво змінила демографічну ситуацію анексія Криму та м. Севастополя. Фактична втрата частини Донецької та Луганської областей означає суттєву зміну всіх значущих демографічних показників. Згідно з офіційними даними Держкомстату на початок 2015 р. чисельність населення зменшилась внаслідок втрати територій на 2 497, 2 тис. осіб.

Однією з причин скорочення працездатного населення є також проведення військових дій на сході України, що, за словами секретаря Ради національної безпеки України Олександра Турчинова, забрало близько 13 тис. осіб, з яких близько 3 тис. складають військові службовці [5]. Два останні фактори також спровокували зниження кількості робочих місць, рівня зайнятості та підвищення безробіття серед економічно активного населення.

Однією з гострих проблем, яка значно впливає на зниження чисельності працездатного населення та зайнятості в Україні, є активізація еміграційних процесів. Як зазначає голова Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування В. Воскобойник, нині люди,

коли їдуть на заробітки, не знімаються з обліку в Україні й не стають на облік за кордоном. Чисельність українців, що виїхали за кордон для працевлаштування, може сягати 9 млн. осіб. Ця цифра охоплює як трудових мігрантів, так і підприємців, які розвивають власну справу за кордоном, а також студентів, що навчаються та працюють за межами України.

Після запровадження демократичних свобод, зокрема свободи пересування, транскордонна мобільність населення України стрімко зростала передусім за рахунок перетинів західного кордону. У 2013 р., тобто ще до анексії Криму та початку конфлікту на Сході України, вперше чисельність поїздок українців до Польщі перевищила кількість виїздів до Росії, яка традиційно найбільше відвідувалася громадянами України і з якою зберігався безвізовий режим. З початком конфлікту відбулося загальне зменшення кількості поїздок за кордон, передусім за рахунок виїздів до Росії: у 2014 р. їх було майже на третину менше, ніж у 2013 р. Водночас кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжувала зростати: 10,5 млн. у 2014 р., 12,5 млн. у 2015 р.

Постійно зростає чисельність українців, які проживають на території ЄС. У 2015 р. їх нарахувалось 905,2 тис. Вони становили понад 6% іноземців із третіх країн на території Євросоюзу. Найбільша кількість українців проживала в Італії (238 тис.), Польщі (336 тис.), Німеччині (112 тис.), Чеській Республіці (113 тис.) та Іспанії (84 тис.) [6].

Станом на кінець 2018 р. основними країнами – реципієнтами української робочої сили є Польща (38,9%), Російська Федерація (26,3%), Італія (11,3%), Чехія (9,4%) (рис. 2).

До інших країн, куди спрямовані помітні потоки трудових міграцій з України, належать Сполучені Штати Америки (1,8%), Білорусь (1,7%), Португалія (1,6%), Угорщина (1,3%), Ізраїль (1,1%), Фінляндія (1,0%) та Німеччина (0,8%). Жінки частіше за чоловіків працюють у Польщі (42,6% проти 37,3%) та Італії (27,0% проти 4,7%), а чоловіки – в Росії (31,0% проти 15,1%). Загалом міграційна активність чоловіків є вищою, ніж жінок (7,0% проти 2,7% віком 20–64 років) [7].

Сільське населення незалежно від віку бере участь у зовнішніх трудових міграціях суттєво частіше, ніж мешканці міст (у середньому 8,0% селян проти 3,5% містян віком 20–64 років). Серед городян частота працевлаштування за кордоном поступово зменшується зі зростанням їх віку, водночас у селян спостерігаються два вікові піки виїзду за кордон (18–24 років та 40–49 років) зі зниженням у старших вікових групах (рис. 3).

Всупереч поширеним у суспільстві переконанням масового виїзду молоді з вищою освітою на заробітки не спостерігається. Інтенсивність трудових міграцій осіб з повною вищою освітою не перевищує 4%. Переважно у трудовій мігра-

ції беруть участь особи з професійно-технічною та повною загальною середньою освітою.

Розглядаючи еміграційні процеси, зазначаємо, що вони мають як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивними для країни є надходження іноземної валюти від емігрантів та зменшення напруги на ринку праці. Негативними є втрата кваліфікованої робочої сили, відсутність відрахувань від зарплат нелегальних мігрантів.

Висновки. У сучасних умовах, коли населення України продовжує перебувати у стані невизначеності, демографічні проблеми посилюватимуться. Задля поліпшення демографічної ситуації державі необхідно спрямувати соціально-економічну політику на розв'язання найгостріших проблем, якими є стимулювання народжуваності, підвищення медичного обслуговування, посилення охорони та оплати праці, підвищення рівня життя, поліпшення побутових умов, створення широкої мережі державних та недержавних служб соціальної допомоги.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Підгорний А.З. та ін. Соціально-демографічна статистика. Одеса, 2017. 422 с.
2. Насколько уменьшится население Украины в ближайшие десятилетия. *Украина.ру*. URL: <https://ukraina.ru/news/20190205/1022583443.html> (дата звернення 20.04.19).
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.04.19).
4. Палієнко О.А. Демографічна криза в Україні: шляхи її подолання. *Молодий вчений*. 2017. № 9.1 (49.1).
5. Турчинов: сокращение населения угрожает нацбезопасности. URL: https://lb.ua/news/2019/03/01/420933_turchinov_sokrashchenie_naseleniya.html (дата звернення: 21.04.19).
6. Міграція в Україні: факти і цифри. 2016 : національна доповідь / Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (дата звернення: 19.04.19).
7. Українське суспільство: міграційний вимір : національна доповідь / Інститут демографії і соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.

REFERENCES:

1. Podgorny A.Z., Samotonenkova O.V., Olvinskaya Yu.A., Vitkovska K.V. (2017). *Sotsialno-Demografichna Statystyka*. [Socio-demographic statistics]. Odessa.
2. How much will Ukraine's population decrease in the coming decades. URL: <https://ukraina.ru/news/20190205/1022583443.html> (date: 04/20/19).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017). *Naselennia ta mihratsiia* [Population and migration], Kyiv : Informatsiino-analitychne ahentstvo.
4. Palienko O.A. (2017). *Demografichna kryza v Ukraini: shliakhy yii podolannia* [Demographic crisis in Ukraine: ways to overcome it]. *Young scientist*, vol. 49.1, no 9.1.
5. Turchinov: population decline threatens national security. URL: https://lb.ua/news/2019/03/01/420933_turchinov_sokrashchenie_naseleniya.html (application date: 21.04.19).
6. International Organization for Migration (IOM). *Representation in Ukraine. (2016). Mihratsiia v Ukraini: fakty i tsyfry* [Migration in Ukraine: Facts and Figures]. Kyiv : Informatsiino-analitychne ahentstvo.
7. Institute of Demography and Social Studies named after M.V. Ptuha National Academy of Sciences of Ukraine. (2018). *Ukrainske Suspilstvo mihratsiinyi vymir. Natsionalna dopovid* [Ukrainian society: migration dimension. National report]. Kyiv.